

Forord

Denne bog handler om vold mod kvinder i familielivet i perioden 1945-1970. Ideen til bogen fik jeg under mine tidligere studier af seksuelle overgreb mod børn i hjemmet i samme periode, hvor jeg ud over den seksuelle vold også så spredte glimt af en hverdag med fysisk vold. Der var typisk tale om fædres fysiske afstraffelser af det misbrugte barn og somme tider også vold mod hustruen og de øvrige børn i hjemmet. Retsvæsenet rejste imidlertid sjældent tiltale for den fysiske vold i de sager, og desuden var det også sjældent, at familierne selv problematiserede volden i nærværdig grad under afhøringerne – måske fordi de seksuelle overgreb blev opfattet som det væsentligste at få belyst. Alligevel efterlod retssagerne mig med det indtryk, at volden i de konkrete familier i datidens øjne havde befundet sig inden for en acceptabel grænse for legitim og måske endda ligefrem forventelig adfærd i familielivet.¹ Med denne bog vil jeg forsøge at afdække voldens tilsyneladende skyggetilværelse i en periode af danmarkshistorien, hvor velfærdsstaten for alvor voksede frem.

Min interesse for emnet har også rødder i min egen familie. Både min mor, min mormor og min farmor har lagt krop til fysisk afstraffelse fra deres ægtefælle eller samlevers side. Min mor havde levet i et voldeligt ægteskab, forud for at hun mødte min far i begyndelsen af 1970'erne. Det betroede hun mig skamfuldt, da jeg var 14-15 år. Dengang forstod jeg ikke, hvorfor hun skammede sig, og hvorfor hverken hun eller andre i familien havde italesat hendes oplevelser. Min mor og jeg fik heller aldrig talt om det igen, inden hun døde i 2004. Hendes mor – min mormor – havde også oplevet vold i sit ægteskab. Ifølge min mor havde min morfar i begyndelsen af sit ægteskab i mindst ét tilfælde udsat min mormor for vold, så hun efterfølgende måtte behandles på sygehuset. Min afdøde farmor havde gjort sig lignende erfaringer, da hun efter sin skilsmisse fra min farfar i 1960'erne forelskede sig i en mand, der slog hende. Hendes

historie har jeg som voksen fået fortalt gennem hendes børn (min far og min faster). Men derudover er mine formødres historier ikke noget, der er blevet snakket højt om i familien. Så vidt jeg ved, anmeldte de heller ikke overgrebene til politiet. Deres erfaringer gemmer sig derfor sandsynligvis i det mørketal, som er forbundet med vold i familielivet.

Selvom jeg ikke følger i hælene på mine formødres erfaringer som voldsofre – en betegnelse, som jeg aldrig har hørt, at de hæftede på sig selv – kan jeg ikke frigøre mig fra, at deres oplevelser har påvirket de perspektiver, jeg har valgt at anlægge med denne bog. Det gælder først og fremmest det overordnede sigte, nemlig at finde ud af, om mænds vold blev opfattet som en legitim del af tilværelsen for kvinder, siden mine tre nærmeste formødre har været udsat for det. Var vold simpelthen socialt acceptabel, når vi bevæger os tilbage i tid? Samtidig har jeg funderet over, hvad der ville være sket, hvis de havde anmeldt volden. Ville politiet have grebet ind, og var de tre mænd blevet retsforfulgt?

Omdrejningspunktet for bogen er, at opfattelsen af vold i nære relationer skal ses i en tidsbunden kontekst. Jeg vil derfor undervejs i bogen dykke ned i de normer, idealer og forventninger, der knyttede sig til køn, ægteskabet, parforholdet og familielivet i samtiden, for at finde svar på, om vold i familien blev anset for at være en legitim del af hverdagen. I dag er de fleste formentlig enige om, at vold mod en hustru eller kæreste er en uacceptabel handling, der ikke bør finde sted. Men var det også holdningen tidligere? Når jeg studerer volden i samspil med datidens normer, ligger der indlejret den grundantagelse, at en handling kun er kriminel, hvis nogen opfatter den som kriminel. Den franske filosof Émile Durkheim (1858-1917) har formuleret det skarpt: ”[man skal] ikke sige, at en handling krænker den fælles bevidsthed, fordi den er kriminel, men at den er kriminel, fordi den krænker den fælles bevidsthed. Vi misbilliger den ikke, fordi den er en forbrydelse, men det er en forbrydelse, fordi vi misbilliger den.”²² Med denne bog skal det undersøges, om vold mod kvinder i familien blev misbilliget, og om det blev anset for at være en forbrydelse – moralsk og juridisk – før 1970.

At vold i familien på ingen måde var et overstået kapitel efter 1970, hvor jeg slutter min undersøgelse, kan krisecentre, politiet og nationale såvel som kommunale handlingsplaner for kampen mod vold bevidne

– for slet ikke at tale om de ca. 38.000 kvinder, der anslås at leve i et voldeligt forhold nu om dage.³ Denne bog skal bidrage til at give et indblik i de kulturhistoriske rødder bag opfattelsen af vold mod kvinder, og forhåbentlig kan den bidrage til refleksion over, om der stadig ses reminiscenser af fortidens syn på vold mod kvinder i dag.

Bogen er blevet til takket været et års frikøb fra Kulturministeriets Forskningspulje, som jeg skylder stor tak for denne enestående mulighed for arbejdsro og fordybelse. Tilsvarende er jeg taknemmelig for den generøse støtte til bogens udgivelse, som jeg har fået fra Augustinus Fonden, Ingeniør M. Knudsens Fond, Landsdommer V. Gieses Legat, Farumgaard-Fonden, Letterstedtska Föreningen, Alfred Good's Fond og endelig også fra Rigsarkivet. Min arbejdsgiver, Rigsarkivet, skal i det hele taget takkes for støtte og opbakning gennem projektet. Det gælder ikke mindst Rigsarkivets forskningschef, Hans Schultz Hansen, og enhedschef, Allan Vestergaard.

En dybfølt tak til min kæreste – og fagfælle – Asbjørn Romvig Thomsen, som har fulgt min arbejdsproces og bistået med endeløse timer af uvurderlig sparring, støtte og opmuntring på alle trin i min forskningsproces. Mine gode kolleger i Rigsarkivet – Mads Thilsing-Engholm, Annette Østergaard Schultz, Erik Meistrup-Larsen og Peter Bjerre Brix – skal også have tak for at have bidraget med nyttige kommentarer undervejs. En særlig tak skal gives til tidligere politimester og leder af Politiskolen Jørn Christoffersen Bro, som beredvilligt stillede op til en fire timer lang samtale, hvor jeg fik vendt og drejet mine mange spørgsmål til politiets praksis. Den samtale gav mig ikke bare en større viden, jeg kørte også hjem med en tiltro til, at jeg var på rette vej i min undersøgelse.

Bogen har fyldt det meste af min tid og mine tanker igennem flere år. Derfor vil jeg til allersidst sende en kærlig tanke og tak til min søn, Magnus, som har været forstående og tålmodig, når jeg har været for optaget af bogen!

Denne bog tilegner jeg min far, Gert Kleis Lemcke Jørgensen – for din godhed, kærlighed og evige opbakning.

Opfattelsen af vold mod kvinder er kulturelt betinget: Den afspejler i høj grad de normer og idealer, der eksisterer på et givent tidspunkt og sted. Inden for de seneste år er det blevet særligt tydeligt på den internationale scene. I 2017 var det Ruslands nedsættelse af den maksimale straf for vold i hjemmet fra to års fængsel til blot 15 dages fængsel, der vakte international opmærksomhed og kritik. Et af argumenterne for lovændringen lød, at staten skulle blande sig mindre i familiens indre anliggender.⁴ I 2020 vakte det international fordømmelse, da Polen gav udtryk for et politisk ønske om at trække sig fra Istanbulkonventionen – en traktat, der siden 2010 har forpligtet medlemslandene til at beskytte kvinder mod vold i familielivet – og tilsvarende blev det fordømt, da Tyrkiet i 2021 officielt trak sig ud af konventionen. De pågældende lande er ikke mindst i den danske presse blevet stærkt kritiseret for at krænke kvinders rettigheder og for at gøre vold mod kvinder til et privat anliggende.⁵

Men faktisk skal vi ikke særligt mange år tilbage i den danske historie for at finde en lignende forestilling om, at hvad der foregik bag hjemmets fire vægge, ikke nødvendigvis var et anliggende for andre end de pågældende familier. Man behøver blot at kaste et blik på et brev, som blev bragt i *Ugebladet Hjemmet* i 1946 – og som i de senere år har cirkuleret på de sociale medier – for at se, hvordan vold mod kvinder tidligere kunne forstås på en måde, der virker helt fremmedartet i forhold til nutidens standarder.⁶ Brevet var indsendt til *Hjemmets* brevkasse ”Fra Kvinde til Kvinde” af en ung kvinde, der af sin mor var blevet anbefalet at lade sig skille, fordi ægtemanden slog hende. Den unge kvinde var imidlertid i tvivl om, hvorvidt hun skulle følge morens råd. Hun havde nemlig forud for vielsen accepteret sin mands krav om, at han måtte give hende ”smæk, naar jeg var uartig”. Hun nævner også, at hun ”vistnok” kan være hysterisk. Svaret fra brevkasseredaktøren ”Vivienne” til den unge kvinde

var ganske utvetydigt: ”De skal fremfor alt ikke lade Deres Mor ødelægge noget mellem Deres Mand og Dem”. Redaktøren henviste i den forbindelse til, at det jo er ”en gammelkendt Sag, at man kurerer hysteriske Kvinder ved at slaa koldt Vand på dem eller slaa dem”, selvom redaktøren dog fandt det ”lidt ejendommeligt i vore Dage”, at en mand tugter sin hustru. Men hun var fortrøstningsfuld, for ”da Deres velskrevne Brev viser mig, at De i øvrigt er et intelligent Menneske, kan jeg ikke se noget forfærdeligt i, at Deres Mand kurerer Dem efter Aftale, naar De har Deres Urimeligheds-Anfald. Det skulde blot aldrig have været nævnt uden for Hjemmets fire Vægge.”⁷

Når en tidligere ligestillingsminister og andre har citeret og delt brevkassens indlæg, skyldes det, at brevkasseredaktørens budskab er i åbenlys strid med de normer, der hersker i dag, hvor vold i hjemmet som hovedregel opfattes som en uacceptabel handling mellem to parter, hvoraf den ene (typisk manden) ses som udøveren, og den anden (typisk kvinden) ses som offeret. Bekæmpelsen af vold i familien har da også i nyere tid været et højt profileret punkt på dagsordenen for skiftende regeringer, frivillige organisationer, eksperter på tværs af faglige skel m.m.⁸ Sågar kongehuset har viet deres opmærksomhed til problemet med oprettelsen af Mary Fonden i 2007, der ud over at sætte fokus på mobning, trivsel og ensomhed også beskæftiger sig med vold mod kvinder og børn i familien. Tager vi til gengæld de historiske briller på, tegner der sig en kompleks opfattelse af vold i familielivet før 1970. Som indlægget i *Hjemmet* illustrerer, kunne ansvaret for volden deponeres andre steder end hos den mand, der slog. I det konkrete tilfælde placerede brevsriveren og redaktøren ansvaret hos kvinden (hun havde samtykket i volden) og i kvindekønnet (hysterisk af natur). Kun moren opponerede imod det, men ingen af de tre fandt det tilsyneladende nødvendigt at inddrage politiet. Fandt man ikke volden alvorlig nok, eller havde man ikke tiltro til, at retsvæsenet kunne hjælpe kvinden? Hvordan ville en sag som denne overhovedet være endt, hvis enten brevkasseredaktøren eller moren havde opfordret kvinden til at anmelde manden til politiet?

I denne bog sætter jeg fokus på, hvordan vold mod kvinder blev italesat og håndteret i mødet mellem politiet og familierne i perioden 1945-1970. Undersøgelsen bygger først og fremmest på et stort antal

”husspektakelsager” og et mindre antal voldssager fra primært Odense Købstads Politikreds. Umiddelbart var de to kategorier (husspektakelsager og voldssager) væsensforskellige: Den første omfattede formelt set hændelser (”spektakler”) i private hjem, der blev håndteret af Ordenspolitiet og ikke hørte under straffelovens bestemmelser, mens den anden omhandlede potentielt set kriminelle handlinger, der hørte under straffelovens bestemmelser og derfor skulle undersøges af Kriminalpolitiet. Som denne bog skal vise, omhandlede husspektakelsagerne dog langt fra blot harmløse skænderier mellem nuværende eller tidligere ægtefæller og kærester. Ikke sjældent udfoldede de nemlig et hændelsesforløb med vold og overgreb, men uden at sagerne var blevet efterforsket som egentlige voldssager.⁹ Bogen handler derfor ikke kun om mænds vold mod kvinder i privatlivet. Den fortæller også historien om en praksis, hvor stærke kulturelle normer om køn og familieliv bidrog til at nedtone verdens alvor, til at udviske positioner som gerningsmand og offer og til at kategorisere hændelsesforløbet som ”husspektakler”.

Formål

Bogen leverer en kulturhistorisk undersøgelse af, om mænds vold mod kvinder i familielivet blev anset for at være legitim (moralsk og juridisk) i perioden ca. 1945-1970. I Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs *Den Danske Ordbog* defineres ”legitim” som noget, der ”er i overensstemmelse med gældende love og regler”, eller som noget, der ”er forståelige og acceptable grunde til eller argumenter for.”¹⁰ Begrebet ”legitim” kan således både benyttes i en juridisk og kulturel sammenhæng. Jeg anvender da også selv begrebet (og dets modsætning: ”illegitim”) i begge betydninger: Jeg ønsker både at studere politiets *juridiske* fortolkning af vold – var det lovligt eller ulovligt at slå sin kone eller kæreste? – og samtidig betjentes, parternes og de nære omgivers *kulturelle forståelse* af vold, set i forhold til om vold mod kvinder var en acceptabel handling ud fra datidens normer og værdier. Med andre ord: Blev kvinden set som offer, når manden slog, og blev manden set som en voldsmand?

For at få svar på disse spørgsmål har jeg som nævnt valgt at basere min undersøgelse på en empirisk funderet analyse af en lang række hus-

spektakelsager (under Ordenspolitiet) og en mindre gruppe voldssager (under Kriminalpolitiet), der skal vise, hvordan vold mod kvinder i hjemmet blev italesat, bedømt og håndteret. Jeg har i særlig grad anvendt materialet til at få belyst følgende:

- Hvad *gjorde* Ordenspolitiet, når de fik en anmeldelse om, at en kvinde var blevet slået af sin ægtefælle eller kæreste, og hvordan *opfattede* ordensbetjentene deres rolle i den slags sager: Så de vold mod kvinder i familielivet som en forbrydelse, de skulle tage sig af? Blev sagerne overdraget til Kriminalpolitiet til videre efterforskning? Eller anså ordensbetjentene volden for at tilhøre privatlivets fred, som politiet ikke kunne eller skulle forstyrre?
- Og hvad med parterne selv: Hvordan italesatte kvinden og manden volden i hjemmet og deres respektive roller i forbindelse med volden? Hvilket betydningsindhold tillagde de hver især volden (opfattede de det som normal eller afvigende adfærd?), og hvor placerede de ansvaret for det, der var sket (hos sig selv eller hos deres ægtefælle eller samlever)?
- Og endelig: Hvad med omgivelserne, dvs. naboerne og den nærmeste familie? Greb de ind, når de kunne høre eller se, at en kvinde blev udsat for vold af sin mand? Hvilket billede tegnede de af den voldsramte kvinde og den voldelige mand, når de udtalte sig om familierne over for politiet, og hvor placerede de ansvaret for volden?

Var der blandt de tre typer af aktører i bogen – politiet, parterne og omgivelserne – overhovedet enighed om, hvornår vold var vold, hvem der bar skylden, og hvilket retsligt udfald sagerne burde have? Et studie af alle tre aktørtyper skal vise, om der var forskellige tilgange til vold i hjemmet, alt efter fra hvilken position man så på volden og på de berørte familier.

Undervejs i bogen får vi indblik i sager om konkrete familier, som jeg har identificeret i min gennemgang af politiets arkivalier. Da disse sager alle er under 75 år gamle, er de endnu ikke almindeligt tilgængelige i henhold til Arkivloven. For at sikre de involveredes anonymitet har jeg derfor bogen igennem angivet frit opdigtede personnavne, når jeg refererer enkelt-sager.¹¹

Afgrænsning

Min undersøgelse er afgrænset til perioden 1945-70, fordi jeg har ønsket at undersøge opfattelsen af vold mod kvinder i årtierne, før kvindebevægelsen for alvor satte fokus på problemet. Det betyder, at bogen handler om en periode af danmarkshistorien, hvor kønsrollerne i familielivet stod knivskarpt – moren som den primære omsorgsgiver og faren som den primære forsørger. Vi befinder os også i en periode, hvor velfærdsstaten i stigende grad blev defineret ud fra sin evne til at sikre familiens ve og vel. Denne periode i velfærdsstatens historie er da også blevet omtalt som ”kvindevenlig” på grund af de forskellige politiske tiltag, der støttede op om familielivet og kvinders mulighed for at komme på arbejdsmarkedet.¹² Der var dog ikke desto mindre grænser for, hvor ”kvindevenligt” det danske velfærdssamfund egentlig var, når vi kigger nærmere på, hvad der skete, når familielivet gik galt, og far slog mor.

Omdrejningspunktet for undersøgelsen er således familielivet, både det eksisterende og det brudte. Bogen handler altså både om ægtepar og kærester, men også om personer, der var separerede, fraskilte eller eks-kærester, da politiet undersøgte sagerne. Undersøgelsen begrænser sig i den forbindelse til at handle om mænds vold mod kvinder.¹³ Den handler således ikke om kvinders vold mod mænd, som jeg da også kun sjældent er stødt på i min undersøgelse af politiarkiverne. Dermed adskiller den sig på aktørplan ikke umiddelbart fra de fleste andre værker om vold i hjemmet. Gennem årene har fokus nemlig primært været rettet mod kvinder som volds*ofre* frem for som volds*udøvere*, hvad der i stigende grad er blevet rejst kritik af. Den skæve kønsfordeling i undersøgelser af familievold forklares typisk med, at kvinder sjældnere slår deres mænd end omvendt, og at kvinders vold gør mindre skade, end når mænd slår. Men det forklares også med, at mænd i højere grad end kvinder har en modvilje mod at anmelde, når de har været udsat for vold fra deres hustru eller samlevers side, og derfor er mere usynlige end kvindelige volds*ofre*.¹⁴ Desuden er det blevet fremhævet, at selv når mænd står frem og f.eks. anmelder, at deres kone eller kæreste øver vold mod dem, så tager politiet ikke mænds anmeldelser alvorligt. Det sidste kritikpunkt er bl.a. blevet rejst af krisecentre for mænd i 2012. I den forbindelse forklarede formanden for Politiforbundet det med, at politiet for det meste

kun møder familier, hvor det er manden, der er den voldelige part, og at den omvendte situation derfor forekommer nærmest utænkelig: ”Jeg kan sagtens forestille mig, at diverse tjenestesteder kan have svært ved at forholde sig til, at en mand, der er to meter bred over skuldrene, kommer ind og fortæller, at han har fået tæsk af konen. Politifolk er et bredt udsnit af den danske befolkning, så jeg vil slet ikke afvise, at der kan være nogle betjente, der har mere end almindeligt svært ved at tage det alvorligt. Så har de et problem, og det må selvfølgelig ikke forekomme”.¹⁵ Politiforbundets formand skildrer – og problematiserer – her en indlejret kulturel forestilling om vold i hjemmet med kvinden som det ”naturlige” offer og manden som den ”oplagte” foruretter. Denne rollefordeling er langt fra ny og ses også i den periode, vi nu skal til at se nærmere på. Det var nemlig stort set kun mænd, der blev anmeldt som voldsudøvere mod deres kæreste eller ægtefælle. Det betød dog ikke, at kvinderne i de sager per definition blev set som ofre af politiet, og det betød heller ikke, at mænd, der slog, per definition blev set som hustrumishandlere. Politiets rapporter vidner om, at forskellige parametre spillede ind, når rollerne som voldsmand eller offer skulle fordeles i praksis.

En anden væsentlig begrænsning i min undersøgelse handler om børn. Jeg har af ressourcemæssige årsager valgt ikke at have fokus på vold mod børn i familien. Politiets materiale ville dog formentlig heller ikke have gjort det nemt, fordi børnene ofte optræder som ”skyggeaktører” i politiets materiale – dvs. det fremgår som hovedregel af politiets rapporter, om der var børn i hjemmet, men meget sjældent, om børnene også havde lagt krop til fysisk afstraffelse.¹⁶ Det kan der have været mange forskellige grunde til. Først og fremmest var det i min undersøgelsesperiode tilladt at revse sine børn, og man kan derfor forestille sig, at der skulle en del vold til, før politiet fandt det relevant at nedfælde det i deres rapporter. Samtidig kan man også forestille sig, at hverken mødre eller fædre har fundet det hensigtsmæssigt at skabe tvivl om barnets trykthed i hjemmet af frygt for en eventuel tvangsfjernelse.

Kilder

Som bogens opbygning viser, har jeg i første omgang foretaget en kortlægning af de juridiske regler for at give læseren et overblik over, om og i givet fald hvornår fysisk afstraffelse var en overtrædelse af straffeloven, og dermed hvornår politiet skulle gribe ind med loven i hånden. For at få svar på, hvordan sagerne *i praksis* blev håndteret og opfattet, har jeg valgt at studere Ordenspolitiets rapporter og notitser vedrørende husspektakler samt Kriminalpolitiets sager om vold i familien. I min undersøgelsesperiode var sagerne – naturligvis – ikke oprettet elektronisk i politiets regi, og der findes derfor ikke elektroniske registre, som ville have gjort det nemmere at søge husspektakelsager eller egentlige voldsager frem. Jeg har i stedet måttet identificere sagerne manuelt blandt de mange andre sager, som Ordenspolitiet og Kriminalpolitiet tog sig af i undersøgelsesperioden, og dels af denne grund, dels på grund af sagernes omfang har jeg afgrænset undersøgelsen til en gennemgang af udvalgte år i Odense Politis arkiv og i mindre grad også Københavns Politis arkiv. I det følgende afsnit vil jeg kort præsentere de arkivalier, som jeg har valgt at inddrage. For en grundigere introduktion til det empiriske materiale henvises til Bilag 1.

På sporet af vold mod kvinder i politiarkiverne

Frem til 2007 var de danske politikredse delt i henholdsvis Kriminalpolitiet (der skulle efterforske eventuelle overtrædelser af straffelovens bestemmelser) og Ordenspolitiet (der groft sagt tog sig af øvrige politiopgaver, herunder overtrædelser af politivedtægten). Da jeg indledte min undersøgelse i Odense Købstads Politis arkiv, havde jeg en forventning om, at jeg skulle finde sager om vold mod kvinder i Kriminalpolitiets arkivalier, fordi vold var strafbar. Antagelsen var sådan set ikke forkert, men jeg fandt kun meget få sager herom i Kriminalpolitiets arkiv – så få, at jeg faktisk begyndte at tvivle på, om jeg overhovedet kunne finde materiale nok til min undersøgelse. Hvad jeg på daværende tidspunkt endnu ikke vidste, var, at selvom vold var omfattet af straffelovens bestemmelser, var det hovedsageligt Ordenspolitiet, der tog sig af sager, der omhandlede vold i familien. De blev nemlig typisk ikke defineret

som ”voldssager”, men derimod som ”husspektakelsager”. Det fandt jeg ud af, da jeg en eftermiddag blev opmærksom på en række arkivpakker med den lange titel ”Sager til 1. afdelings afdelingsjournal”.¹⁷ På pakkerne – og i Rigsarkivets onlineregistratur Daisy – stod der, at de stammede fra Kriminalpolitiet, men det viste sig at være en fejl.¹⁸ I stedet var der tale om Ordenspolitiets rapporter og notitser vedrørende anmeldelser om alt fra bortløbne hunde til frustrerede gartnere, der beklagede sig over legende børn i byens parker, men der lå også rapporter om ”husspektakler”. Det var her, jeg blev opmærksom på, at jeg stod med et materiale, der var kategoriseret som husspektakler, men som alligevel i mere end halvdelen af tilfældene indeholdt beskrivelser af vold mod primært en hustru eller en kvindelig kæreste. Samtidig kunne jeg se, at husspektakelsagerne *kunne* overføres til Kriminalpolitiet, hvis Ordenspolitiet havde en fornemmelse af, at volden hørte under straffelovens bestemmelser – men også, at det tilsyneladende sjældent skete. Jeg stod således med et kildemateriale, der kunne give mig indblik i en tidlig fase af politiets udskillelsesproces, samtidig med at det gengav afhøringer af de involverede aktører, der fortalte om ægteskabelige problemer i mange forskellige afskygninger. Med husspektakelsagerne har det således været muligt at komme tættere på et ”normalbillede” af de samlivsproblemer (herunder vold), der blev anmeldt, og samtidig få større indblik i, hvordan sager om vold – og i det hele taget ufred i familielivet – almindeligvis blev håndteret af politiet. I den henseende fremstår de relativt få sager om vold i familien under Kriminalpolitiet – herunder virkelig grov mishandling og mord – som ”afvigelse” fra det gængse billede. Alligevel er det en pointe i bogen, at man ikke kan forstå Ordenspolitiets praksis i forbindelse med husspektakler uden også at se nærmere på Kriminalpolitets praksis i sager med vold mod kvinder. Denne bog vil derfor også sætte fokus på samspillet mellem de to afdelinger.

Af hensyn til arkivaliernes omfang har jeg måttet indsnævre den empiriske undersøgelse af Odense Politis arkiv til årene 1947-1949 og 1957-1959. Som det fremgår af Bilag 1, har jeg identificeret i alt 464 rapporter og notitser i Ordenspolitiet, der var kategoriseret som husspektakler, og som omhandlede nuværende eller tidligere ægtepar eller kærester. Derudover har jeg identificeret 46 sager fra Odense Kriminalpolitets

arkiv vedr. vold mod kvinder inden for familielivet, som ligeledes stammer fra 1947-1949 og 1957-1959 (jf. Bilag 1).

I 92 % af husspektakelsagerne fra Odense (helt præcist i 428 ud af de 464 sager) optræder kvinden som den forurettede part. Ordenspolitiet brugte dog ikke terminologien ”forurettede”/”foruretter” i forbindelse med husspektakler, men det er den rollefordeling, som sagerne giver indtryk af, når man ser på, hvem der blev anmeldt, og ikke mindst hvad de blev anmeldt for, hvilket jeg vender tilbage til i Del 3. Husspektakler var således et meget kønnet fænomen, når vi ser på, hvem der blev angivet som henholdsvis forurettede og foruretter. I 264 af de 428 husspektakelsager, hvor kvinden optræder som den forurettede part, fortalte hun, at hun umiddelbart inden anmeldelsen var blevet udsat for vold eller trusler om vold af manden. 62 % af husspektakelsagerne indeholdt altså beretninger om vold eller trusler herom mod kvinder, når vi kigger på kvindernes egne beskrivelser af hændelsesforløbet forud for anmeldelserne. Det er disse 264 husspektakelsager, som min bog først og fremmest er bygget på. Jeg anvender dem primært til at få indblik i voldens *fysiske* dimension (hvilke former for fysisk vold omtales i sagerne?) og i voldens *kulturelle* dimension (hvordan blev volden italesat og begrundet af begge parter?). Derudover anvender jeg dem til at få indblik i Ordenspolitiets håndtering af de husspektakelsager, hvor der ifølge en af eller begge sagens parter var foregået vold – det gælder både på den korte bane (hvilke beslutninger traf betjentene på anmeldelsestidspunktet og i mødet med de konkrete familier?) og på den lange bane (blev sagerne forelagt Kriminalpolitiet til videre undersøgelse?). Efter at have undersøgt sagen stod Ordenspolitiet nemlig med to muligheder. Det kunne vælge at afslutte og henlægge sagen som husspektakel efter at have løst den konkrete konflikt (sagen løses på den korte bane), eller det kunne vælge at sende sagen et trin op ad den retslige trappe til Kriminalpolitiet, som skulle undersøge, om der var tale om en overtrædelse af straffelovens bestemmelser.

Eftersom min undersøgelse er baseret på materiale fra Odense Politis arkiver, er det relevant at overveje, om Odense Politis praksis overhovedet var repræsentativ for, hvordan samme type sager blev behandlet i de øvrige politikredse. Var det f.eks. også almindeligt i andre politikredse,

at kategorien ”husspektakler” kunne indeholde vold? Eller var det f.eks. praksis andre steder, at den slags sager automatisk blev overdraget til Kriminalpolitiet og derfor ikke ligger i Ordenspolitiets regi? Af arbejdsøkonomiske årsager har det ikke været muligt at foretage et tilsvarende nærstudie af andre politikredses praksis, men jeg har dog foretaget et enkelt nedslag i Københavns Politis arkiv for et enkelt år (1947). I arkivet efter Københavns Politis Ordenspolitets sekretariat ses der nemlig en arkivserie med betegnelsen ”Emneordnede sager”, som indeholder forskellige saggrupper, herunder også husspektakler. Det er uklart, hvem der har indsamlet sagerne, og hvordan de er blevet udvalgt, for det fremgår, at de er blevet behandlet i forskellige politikredse i København. De består udelukkende af notitser og altså ikke af rapporter, og de er derfor formentlig kun sammenlignelige med mine notitser fra Ordenspolitiet i Odense. Jeg har i alt identificeret 111 notitser kategoriseret som husspektakler, og hvor hændelsesforløbet havde fundet sted mellem nuværende eller tidligere ægtepar eller kærester. Her har det vist sig, at i 51 ud af de 111 sager angav kvinden, at hun havde været udsat for vold af sin mand eller kæreste (dvs. 46 %). De københavnske sager viser således, at det ikke kun er i Odense, vi finder husspektakler med vold. Det er i øvrigt et resultat, der understøttes af tidligere politimester og leder af Politiskolen Jørn Christoffersen Bro, som jeg havde en længere samtale med i forsommeren 2019. Her udtalte han, at han ikke mente, at jeg ville have fundet et væsentligt anderledes billede ved at beskæftige mig med en anden retskreds end Odense. De københavnske notitser er dog langt mere kortfattede end de odenseanske, og af samme grund inddrager jeg dem kun sparsomt i min undersøgelse.

Materialets begrænsninger

Rapporterne og notitserne udgør således bogens vigtigste empiriske fundament, men materialet rummer en række begrænsninger. For det første kan mit undersøgelsesmateriale af gode grunde ikke vise, hvor mange husspektakler der reelt har været i min undersøgelsesperiode. Både husspektakler og vold mod kvinder er et fænomen, hvor man regner med et stort mørketal, dvs. at der findes tilfælde, der aldrig bliver kendt af politiet, fordi sagen ikke anmeldes. At der således er et mørketal uden for

politiets kendskab, er velkendt, men hvad der måske er knap så velkendt, er, at der også inden for politiets mure fandtes et mørketal. Som nævnt i Bilag 1 kan jeg se, at ikke alle anmeldelser om husspektakler blev indført i Ordenspolitiets journal.

For det andet er det væsentligt at fremhæve, at det er politibetjente, der er ”forfatterne” til det materiale, som bogen bygger på.¹⁹ Det er derfor et relevant spørgsmål, om betjentene har gengivet parternes beretninger loyalt. Mit udgangspunkt gennem bogen er, at materialet ikke giver det fulde billede af politiets møde med borgerne i de konkrete sager – og heller ikke det fulde billede af, hvad der var sket inden for hjemmets fire vægge i de anmeldte sager. I denne bog er det væsentlige imidlertid ikke, om vi får ”sandheden” om hændelsesforløbet, men i stedet hvordan parterne valgte at italesætte volden, og hvordan politiet valgte at håndtere parternes beretninger om vold. Udgangspunktet er, at det var betjentene, der valgte, hvilke dele af parternes beretninger det var relevant at nedfælde, og hvilke dele der skulle sorteres fra. Betjentene har i den forbindelse foretaget et skøn og nedfældet de dele, som de fandt mest relevante for sagens håndtering. Der er derfor tale om en redigeret gengivelse af parternes beretninger og altså ikke en ”en til en”-gengivelse af, hvad parterne havde fortalt. Betjentene har dog – i det store hele – formentlig været bevidste om, at de dele af parternes beretninger om hændelsesforløbet, som de nedfældede, skulle formuleres så tæt på det sagte som muligt.²⁰ Formålet med rapporterne og notitserne var nemlig at dokumentere et konkret sagsforløb og politiets indsats i den forbindelse, og her indgik det som en grundlæggende præmis, at materialet kunne komme i anvendelse i andre sammenhænge. Det kunne f.eks. være tilfældet, hvis sagen gik videre til Kriminalpolitiet til videre undersøgelse (hvor rapporten eller notitsen fulgte med og blev lagt på Kriminalpolitiets sag), eller hvis en af parterne ønskede separation (her kunne rapporten eller notitsen bringes i anvendelse ved Civilpolitiet). Politiet kunne således stå i en situation, hvor dets rapporter kunne blive genstand for nærmere interesse, og det ville næppe være gavnligt, hvis rapporternes troværdighed kunne betvivles. Politiet blev da også undervist i rapportskrivning på Politiskolen, hvor skolens ”modelrapportbog” fra 1939 allerede i det indledende afsnit understregede rapportens vigtighed:

Det er jo Anklagemyndighedens (Politiets) Pligt at skaffe Beviserne mod de sigtede, og derfor gælder det om at komme til Bunds i en Sag, saaledes at Sigtelsen eller Sigtelserne rettes mod den eller de rigtige og kan holde, naar Sagen kommer til Retten. Hvis blot en af de Piller, der bærer en Rapport, falder, er der stor Fare for, at det hele falder, og det gavner ikke Politiet – tværtimod. Retten maa og skal have den Opfattelse, at Politiets Rapporter kan holde for en kritisk Gennemgang.

Det blev hertil fremhævet, at en rapport skulle være ”tydelig, fuldstændig, uden uforholdsmæssig Vidtløftighed og overensstemmende med Sandheden.”²¹ Det var stort set samme hensigtserklæring, betjentene kunne læse i *Tidsskrift for Politivæsen* 10 år senere, men her aner man dog, at der var behov for at minde om, at rapportererne skulle være pålidelige:

Det kan derfor ikke siges ofte nok, ej heller stærkt nok, at rapporter skal være pålidelige, man skal kunne stole på, at de afspejler rapportskriverens iagttagelser – objektivt og sagligt – og nøjagtigt gengiver de afhørte personers udsagn. [...] Fremstillingen må være samvittighedsfuld og loyal, og afhøringen må foregå således, at misforståelser undgås. Det er jo en selvfølge, vil man måske sige, men man hører dog om tilfælde, hvor rapportskriveren – måske fordi han ikke omgående har renskrevet sine notater – misforstår disse, så resultatet bliver meget beklageligt. Værst er det selvfølgelig, hvis der digtes. Dette er ikke en synd, men synden, den allerværste en politimand kan begå næst efter at skrive galt mod betaling.²²

I ovenstående citat kan man altså læse, at det at ”digte” i en rapport var skridtet lige før at være korrump (at skrive galt mod betaling). Det giver en fornemmelse af, at det lå – eller i hvert fald burde ligge – på ryggraden hos enhver politimand at udarbejde rapporter pålideligt. Jeg antager da også, at rapporter og notitser i det store hele er skrevet af pålidelige betjente, der har gengivet parternes fortællinger så tæt på det sagte som muligt – men derfor er de selvfølgelig stadig udtryk for betjentenes valg og fravalg, i forhold til hvad der skulle noteres på sagen. At rapporter skulle underskrives af ledelsen, kan desuden ses som en kontrolmekanisme, men det er uklart, om rapportererne reelt blev nærstudert og

kritiseret, hvis ledelsen fandt uhensigtsmæssigheder i det nedfældede – eller om det blot var en rutinesag at underskrive rapporterne, netop fordi husspektakelsagerne var en del af det daglige arbejde.

Samtidigt trykt materiale

For at få et nærmere kendskab til, hvordan politiet opfattede såvel husspektakler som vold inden for hjemmets fire vægge, har jeg studeret, hvordan de to fænomener blev omtalt i politiets lærebøger fra samtiden, der altså var rettet mod datidens betjente under uddannelse. Derudover har jeg gennemgået politiets eget tidsskrift, *Tidsskrift for Politivæsen*, for perioden 1939-1970. Tidsskriftet udkom 2-4 gange om måneden, og det var ikke mindst menige betjente, der var forfattere til artikler, som enten direkte omhandlede eller kort berørte husspektakler og vold mod kvinder i parforhold. Tidsskriftet blev omdelt gratis til polititjenestemændene, og ifølge værket *Politikundskab* fra 1946 udgjorde det ”et nyt og effektivt Instruktionsmiddel”. Det skulle både anvendes som budbringer mellem politiets øverste ledelse og betjentene og udgøre et bindeled mellem politiskolen og betjentene.²³ Tidsskriftet havde således en autoritativ funktion, der skulle styrke betjentenes politifaglige viden.

For at undersøge, om politiets praksis og opfattelse af vold mod kvinder i familielivet afveg fra det omkringliggende samfunds, har jeg foretaget et nærstudie af *Illustreret Familiejournal*s brevkasse for årene 1947-49 og 1957-59. Her har jeg identificeret 17 indlæg, der handlede om vold mod kvinder i parforhold. Valget af netop denne brevkasse beror på, at ugebladet ikke henvendte sig til en snæver målgruppe, men til hele ”familien Danmark”. At jeg valgte en brevkasse til at åbne undersøgelsens vindue mod det omkringliggende samfund, skyldes flere forhold. For det første havde kvinder, der skrev til brevkassen med deres problemer i hjemmet, ikke umiddelbart noget på spil – til forskel fra kvinderne i sagerne i politiets regi. Brevskriverne har ikke skullet bekymre sig om, hvorvidt deres betroelser kunne føre til flere konflikter med manden, eller om deres anmeldelse overhovedet blev taget alvorligt hos politiet. I stedet kunne de betro sig anonymt til en brevkasseredaktør. For det andet har modtageren af kvindernes beretninger – brevkasseredaktøren – befundet sig i en mere fri og ubunden kontekst end betjentene, der skulle forholde sig

til politiets procedurer og løse den konkrete konflikt her og nu. Brevkasseredaktøren kunne således rådgive kvinderne mere frit, i forhold til hvordan hun syntes, at kvinderne kunne ændre deres situation. Det interessante i den forbindelse er, om kvindernes og brevkasseredaktørens opfattelse af, hvordan sagerne skulle løses, afveg fra politiets praksis i tilsvarende sager. Brevkassens indlæg benyttes samtidig som kilde til at vise, hvordan normer om familieliv og køn gjorde sig gældende i min undersøgelsesperiode, og hvordan det påvirkede magtforholdet mellem mænd og kvinder.

Om at se historien ”nedefra” og med et kønsperspektiv

Når jeg omtaler denne bog som en kulturhistorisk undersøgelse, er det med afsæt i etnolog Palle Ove Christiansens definition af begrebet ”kulturhistorie”, idet han beskriver ”kulturhistorie” som en ambition om at trække ”de tavse grupper” frem i lyset og give dem en stemme.²⁴ Og netop voldsramte kvinder og voldelige mænd har på mange måder været en tavs gruppe i samfundet, i hvert fald når vi ser på tiden før 1970’erne. I denne bog skal deres stemmer i mødet med politiet trækkes frem og studeres. Vi skal i den forbindelse tæt på begge parter beskrivelse af deres hverdag og af de konflikter, som ledte frem til anmeldelsen, ligesom vi skal se nærmere på, hvordan de italesatte volden, og hvor de placerede ansvaret for det, der var sket. Formålet med denne bog er altså ikke at lave en egentlig juridisk eller retshistorisk undersøgelse. I stedet skal undersøgelsen ses som en ”nedefra”-beskrivelse af vold mod kvinder, idet jeg først og fremmest interesserer mig for, hvordan de involverede personer – de pågældende familier, omgivelserne og politiet – agerede og håndterede den slags sager i en kulturel kontekst.

I den forbindelse skal bogen også ses som en kønshistorisk analyse, idet jeg har fokus på, hvordan køn som social kategori i samtiden påvirkede de involverede personers ageren og opfattelse af vold mod kvinder. Udgangspunktet for undersøgelsen er således, at køn er en kulturel konstruktion – at være kvinde i min undersøgelsesperiode indebar bestemte forventninger, idealer og praksisser, som skal forstås i den tidsbundne

kontekst, de var en del af. Når man trækker køn frem som analysekategori, er det i den svenske historiker Yvonne Hirdmans formulering forholdet mellem kønnene, der studeres og problematiseres – i Hirdmans udlægning også med aktivistisk sigte:

Det som skiljer kvinnoforskare från »vanliga» forskare är att vi problematiserar förhållandet mellan könen. Framför andra frågor står för oss den stora frågan: hur kan det komma sig att kvinnor generellt, geografiskt och historiskt, har ett lägre socialt värde än män? Vi accepterar inte de gränser som fanns/finns för kvinnor som naturgivna. Vi accepterar inte, med andra ord, den sociala kvinnliga underordningen som naturgiven.²⁵

Hirdman var på mange måder en pioner i Skandinavien i forhold til at trække køn frem som en analysekategori, der skulle synliggøre de sociale og kulturelle forskelle mellem mænd og kvinder gennem tiden. Hun anvendte hertil begrebet ”genus” som pendant til det amerikanske begreb ”gender” (det kulturelle køn), og det skulle ses som modsætning til det biologiske køn, der traditionelt havde været omdrejningspunktet i forklaringer på mænds og kvinders adfærd og muligheder. Køn er altså i denne optik ikke noget, man bare ”er” – eller som den franske filosof Simone de Beauvoir konkluderede i sin vidt berømte sætning: ”Man fødes ikke som kvinde. Man bliver det.” Det samme kan man sige om mænd, sådan som historiker Birgitte Possing har påpeget det: Man fødes ikke som mand, det er også noget, man bliver.²⁶ Køn er kort sagt et kulturelt og dermed også et foranderligt fænomen. At se køn som en historisk social kategori indebærer således, at man undersøger, hvilke normer og idealer der knyttede sig til det at være enten kvinde eller mand på det givne tidspunkt. I min undersøgelsesperiode var de traditionelle kønsroller solidt forankret i forestillingen om kvinden som husmor og manden som forsørger. Heri lå indlejret en række ”kønnede” forventninger til, hvordan kvinden burde opføre sig for at leve op til samtidens idealbillede af den gode hustru og den gode mor. Tilsvarende lå der også i mandens rolle indlejret en række forventninger til, hvordan han burde opføre sig som (primært) ægtemand. Begge parter kunne derfor overtræde grænserne for rimelig opførsel, og hvor grænserne for rimelig/

urimelig, acceptabel/uacceptabel opførsel gik, afhæng altså i høj grad af kønsnormerne i den tidsbundne kontekst. I denne bog skal vi se, hvordan forventningerne til de to køn i undersøgelsesperioden farvede både deres egen og politiets opfattelse af voldens tilstedeværelse i parforholdet og herunder opfattelsen af dens alvor. Kønsnormerne blev med andre ord anvendt som fortolkningsramme, når volden skulle italesættes og bedømmes, men også når ansvaret for hændelsesforløbet i familielivet skulle placeres. At se køn som en definerende faktor for opfattelsen af vold mod kvinder er på ingen måder nyt. Mit udgangspunkt er således ikke anderledes end de fleste andre nyere historiske analyser af vold mod kvinder – f.eks. i Marie Lindstedt Cronbergs undersøgelse af vold i Sverige i 1800-tallet, hvor hun bl.a. undersøger, hvordan ”genus” kommer til udtryk i både praksis og i idealerne, når sagerne blev behandlet i gejstlige sammenhænge, i politiske debatter og i retsvæsenet.²⁷

I mit studie af parternes italesættelse og bedømmelse af volden har jeg endvidere hentet inspiration i afvigelsessociologien. Det gælder først og fremmest Howard S. Beckers efterhånden 40 år gamle teori om afvigelse som fænomen. Udgangspunktet i Beckers analyse er nemlig, at afvigere ikke er en ”naturlig” eller universel størrelse, men i stedet noget, man kan *gøres* til i en tidsbunden kontekst. Beckers teori var et opgør med samtidens klassiske sociologiske studier, hvor fokus var rettet mod, *hvorfor* en person afveg fra normerne. Becker vendte blikket om og studerede i stedet normerne med et kritisk blik på, hvornår og hvordan – og af hvem – bestemte handlinger blev set som afvigende aktiviteter, og hvilken betydning det fik for det pågældende individ, der deltog i aktiviteterne.²⁸ Becker talte således imod ”common sense” som forklaring på, hvorfor noget eller nogen blev kategoriseret som afvigelse eller afvigere. Udgangspunktet i Beckers teori er, at en handling konstitueres ud fra omgivelsernes reaktion: ”Whether an act is deviant, then, depends on how other people react to it.”²⁹ Beckers udgangspunkt – at en handling ikke per definition er en afvigelse eller overtrædelse – er særdeles relevant i forhold til min undersøgelse. Som vi skal se, blev vold ikke per definition opfattet som en afvigelse eller en forbrydelse, og den voldelige ægtemand blev således ikke per definition set som en afviger eller en forbryder – men kategorierne var i spil i mødet mellem sagens parter og

politiet. Dette teoretiske fokus kan bidrage til at forklare, hvorfor voldens legitimitet eller illegitimitet blev vurderet i en kontekst, hvor familiens samlede situation og de enkelte aktørers generelle optræden i samfundet og i familien blev bedømt ud fra kønnede antagelser om normal kontra afvigende adfærd.

Bogen vil således bære præg af, at jeg på baggrund af politiets afhøringer af sagens parter forsøger at forstå, hvordan vold mod kvinder blev opfattet i en kulturel historisk sammenhæng. Selvom dette arbejde er drevet af en sympati for voldsramte kvinder, er det ikke mit mål at fastslå en *sandhed* om, hvad der var sket i de enkelte familier – hvilket jeg heller ikke mener, at kildematerialet gør muligt. I stedet ønsker jeg at få indblik i, hvordan volden blev fortolket og forklaret i en tidsbunden kontekst.

Forskningsoversigt

Familevåldet är nu ett modoforskningsområde. Hur länge kommer detta att vara? Vad kommer att ligga bakom familjevåldsforskningen när den nuvarande modevågen har gått förbi och forskningsintresset i huvudsak riktar sig åt nye håll.³⁰

Sådan skrev den finske sociolog Teuvo Peltoniemi i 1983, hvor forskning i vold i hjemmet stadig var forholdsvis nyt. Her knap 40 år senere kan vi konstatere, at forskningen i familievold ikke var en forbigående ”modebølge” – vold mod kvinder er den dag i dag stadig et fremtrædende forskningsfelt og tema i den politiske og offentlige debat.³¹ Min undersøgelse står derfor på skuldrene af næsten fem årtiers forskning i vold mod kvinder, hvis perspektiver også vil præge denne bog. I det følgende skal vi se nærmere på, hvordan kvindebevægelsen i 1970’erne tog livtag med hustrumishandling, og dernæst hvordan fænomenet er blevet undersøgt med et historisk sigte. Hvilke landvindinger har forskningen i vold mod kvinder således gjort, og på hvilken måde skal min undersøgelse bidrage til den allerede eksisterende historiske forskning på området?

1970'ernes kvindebevægelse som øjenåbner

Når man læser i flere af de studier, der har vold mod kvinder som omdrejningspunkt, får kvindebevægelsen i 1970'erne ikke sjældent – og med rette – æren for, at vold mod kvinder blev trukket frem i lyset og placeret på den politiske og offentlige dagsorden. Den engelske historiker Elizabeth Foyster skriver f.eks. følgende i sin bog fra 2005: "This kind of history book would have been unthinkable until recently. Before the 1970s marital violence and the 'battered' woman were little discussed by sociologists, psychologists or criminologists, let alone historians. Since then, thanks largely to the feminist movement and the emergence of women's history, the issue of marital violence has received some historical attention."³² Med kvindebevægelsens fremmarch og krav om ligestilling i 1970'erne blev fokus da også rettet mod mænds vold mod kvinder. Volden blev i den forbindelse anset for at være et synligt billede på det ulige magtforhold og på den manglende ligestilling blandt kønnene. Ifølge den amerikanske forsker Linda Gordon havde heller ikke den første kvindebevægelse i slutningen af 1800-tallet været blind for hustruvold, men den koblede volden sammen med mænds alkoholmisbrug – som et individuelt problem – og altså ikke til den strukturelle ulighed mellem kønnene. Gordon formulerer det sådan her: "Indeed, putting a temperance frame around criticisms of male behavior allowed feminists to score points obliquely, without attacking marriage or men in general. Male brutality, not male tyranny, was the target. The problem came from exceptional 'depraved' men, not the male gender as a norm."³³ Den amerikanske sociolog Kathleen Ferraro bakker op om denne tolkning: "It was not male supremacy per se which was challenged, but male supremacy gone berserk from the effects of alcohol."³⁴ Det var altså ikke mænds magtposition i samfundet, der mentes at være årsagen til volden. I stedet blev volden individualiseret og knyttet an til et *alkoholmisbrug*, der mentes at kunne resultere i et ukontrolleret *magtmisbrug*.

Med den anden feministiske bølge i 1970'erne blev der gjort op med dette billede.³⁵ Feministerne så i stedet mænds vold mod (og voldtægt af) kvinder som udtryk for en strukturelt legitimeret magthandling, idet volden blev forklaret som mænds forsøg på at holde kvinder nede i en underordnet position i familien og i samfundet. Denne forklarings-

model omtales som 'patriarkatsteorien', sådan som den svenske etnolog Inger Lövkrona forklarer det her:

Radical feminists argue that violence both mirrors unequal power relations in society, and acts as a means of reproducing these power relations as well. Men's violence is described as a mechanism, through which men as a group, but also as individuals, can control women and sustain their dominance. The concept of patriarchy is used to conceptualise this oppression of women.³⁶

Vold blev således opfattet som mænds magtfulde redskab til at disciplinere kvinder. Den feministiske tilgang var en reaktion på bl.a. den medicinske forklaringsmodel, hvor volden blev forklaret ud fra den mandlige natur, dvs. at mænd biologisk set er mere aggressive end kvinder. Feministerne kritiserede de individbaserede forklaringsmodeller (herunder også de psykologiske og psykoanalytiske forklaringsmodeller) for at overse samfundets patriarkalske strukturer – og dermed, at vold var et resultat af det skæve magtforhold mellem kønnene i samfundet. I den feministiske tankegang var vold således en kulturel konstruktion, hvor bl.a. kønsnormerne og de socioøkonomiske strukturer i samfundet spillede en væsentlig rolle for voldens tilstedeværelse og for opfattelsen af volden.³⁷ Kritikken af den individbaserede forklaringsmodel finder vi imidlertid også i den kriminologiske forskning i samtiden. Den norsk-svenske professor i kriminologi Knut Sveri sammenfattede det således i 1974: "[vold] er inte något främmande för vårs kultur, det är inte uteslutande ett resultat av abnorma individers reaktioner utan kan primärt härledas från våra kulturmönster där våldet ingår med positiv läddning."³⁸

Selvom den feministiske og konstruktivistiske tilgang til vold mod kvinder er blevet videreført i mange af den nyere tids studier, har den dog også været genstand for kritik.³⁹ For eksempel er feministernes betoning af voldsramte kvinders position som ofre blevet kritiseret for at fastholde kvinderne i en svag og passiv rolle. Den norske kriminolog Kjersti Ericsson beskrev i 1993 det dilemma, som de feministiske studier har befundet sig i, når de skulle beskrive kvinden som den forurettede

part. Udfordringen har ifølge Ericsson været at forene, at kvinden både var et offer og et *handlende* subjekt, således at kvinderne ikke blev fastholdt i rollen som ”det svage køn”. Ericsson pegede med andre ord på, at kvindebevægelsens italesættelse af vold mod kvinder som *overgreb* og med kvinder som *ofre* rummede et indbygget modsætningsforhold til ambitionen om at styrke kvinden som aktør:

[K]vinnebevegelsens omdefinering av vold mot kvinner – maktforholdet som tolkningsramme pluss kravet om oppkriminalisering og retten til å være offer, har siden levd i problematisk sameksistens. Det finnes nemlig få rettigheter uten plikter. Retten til å være offer innebar (i det minste implisitt) plikten til å være stakkarslig, svak, et passivt objekt for andres handlinger. Et nokså paradoksalt resultat, når en tenker på at kvinnebevegelsens hovedmål nettopp har vært å bringe kvinnen ud av rollen som ’den andre’, som objekt, og fram på scenen som sjølstendig handlende subjekt.⁴⁰

Ericsson konkluderer, at kvinderne stod over for et håbløst valg: ”Enten å være et skyldfritt offer og dermed passivt objekt for andres handlinger – eller handlende subjekt og dermed medskyldig i undertrykkinga, overgrebet.” Som vi skal se i denne bog, var det da også disse to positioner, kvinden skulle navigere imellem i den periode, min undersøgelse handler om – dvs. *før* kvindebevægelsen italesatte dem: det passive (uskuldige) offer og det handlende (medskyldige) subjekt. Som vi også skal se, var det svært at leve op til rollen som et ”skyldfritt” offer. At begrebet offer blev problematiseret i 1980’erne og frem, var således en ikke uvæsentlig kritik af, at offerbegrebet rummer en række forestillinger, som gør det svært ikke bare at *være* et offer (og se sig selv som svag), men også at blive *anerkendt* som et offer.

Historiske studier om vold i familien

Trods den enorme opmærksomhed omkring vold mod kvinder gennem de sidste mange årtier har den historiske forskning (særligt i Skandinavien) ikke taget emnet til sig i et omfang, man ellers kunne have forventet.⁴¹ Ikke desto mindre har nyere tids historiske studier udmærket sig ved at vise, at volden på ingen måde var usynlig for de historiske aktø-

rer, selvom den på mange måder var usynlig i den offentlige og politiske debat før 1970. Det kan vi ikke mindst se, når forskerne dykker ned i arkiverne. I dette afsnit vil jeg vise, hvordan historiske studier har formået at trække vold mod kvinder frem i lyset, selv i undersøgelser, hvor volden har været mere perifert behandlet som analyseobjekt. Det har således vist sig, at voldsramte kvinder i historien kan findes i mange forskellige sammenhænge – de dukker op i filantropiske organisationers arkiver, i gejstlige arkiver, kommunale arkiver, og de dukker også – omend i mere begrænset omfang – op i de retslige arkiver.

Den amerikanske forsker Linda Gordons efterhånden ikoniske undersøgelse af 502 journalsager fra tre filantropiske organisationer i Boston i perioden 1880-1960 er et af pionerværkerne, når det handler om at belyse vold og overgreb i familielivet. Hendes bog *Heroes of Their Own Lives* fra 1988 viser, at vold mod kvinder ikke var et ukendt fænomen for organisationerne.⁴² Selvom deres arbejde primært var rettet mod at skabe bedre sociale betingelser for udsatte børn og unge, mødte foreningerne mødre, der fortalte, at også de (og ikke kun børnene) havde været objekter for deres mænds vold. Gordons undersøgelse drejer sig om et urbant miljø, hvor klienterne kom fra de lavere sociale lag i samfundet, og hvor mange af dem var indvandrere.⁴³ Hun er i den forbindelse først og fremmest kendt for at synliggøre, at kvinderne ikke var svage eller passive aktører i deres eget liv, men at de aktivt – bl.a. ved selv at søge hjælp hos de nævnte organisationer – forsøgte at skabe de bedst mulige rammer for deres liv. Det gjaldt ikke mindst for de voldsramte kvinder. I 34 % af de 502 sager, som Gordon har registreret, fortalte kvinderne (mødrene), at deres mænd udsatte dem for vold.⁴⁴ I slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet syntes kvinderne, ifølge Gordon, ikke at mene, at de havde ”ret” til at være fri for vold – men det betød ikke, at de godkendte mandens ret til at slå: Kvinderne *forventede* for så vidt vold i ægteskabet, men de prøvede også aktivt at stoppe volden. Kvinderne klagede dog i denne periode endnu kun indirekte over volden. I stedet fortalte de typisk om mandens manglende forsørgelse af familien. Gordon ser det som udtryk for, at kvinderne angav de grunde, som de troede kunne udløse hjælp fra foreningerne, og her var økonomiske problemer tilsyneladende mere velegnede til at udløse hjælp end vold. Omkring 1930

ser Gordon et skift, idet kvinderne begyndte mere eksplicit at klage over mandens vold.⁴⁵ Hun forklarer det med, at kvinderne efterhånden var mindre økonomisk afhængige af manden, og derfor begyndte de at klage over den fysiske vold frem for mandens manglende evne eller vilje til at forsørge dem.⁴⁶ Gordon beskæftiger sig også med politiets håndtering af fænomenet, der nogle gange bestod i at fjerne manden kortvarigt fra hjemmet, mens han andre gange blot blev truet med arrestation. Det ser ud til, at hun baserer sin analyse af politiets indsats på organisationernes klientsager og ikke på politiets egne arkiver, og det er i den sammenhæng uklart, om hun bygger sin analyse af politiets indsats på kvindernes udtalelser eller på socialarbejdernes notater fra f.eks. samtaler med politiet. Under alle omstændigheder er Gordon kritisk over for politiets indsats: Hun nævner således, at politiet identificerede sig med manden og derfor nedtonede volden, og at mændene ikke blev retsforfulgt. Det var, ifølge Gordon, årsagen til, at kvinderne søgte hjælp hos de filantropiske organisationer, hvor de bl.a. kunne få hjælp til at blive separeret.⁴⁷

I en dansk kontekst er vold mod kvinder først og fremmest blevet synliggjort i undersøgelser af skilsmissesager. Her skal fremhæves Karen Vallgårdas undersøgelse af skilsmisens følelshistorie i slutningen af 1800-tallet. På baggrund af sager fra Københavns Overpræsidium påviser Vallgård, at en af begrundelserne fra kvindernes side, når de søgte separation eller skilsmisse, var, at manden havde brugt vold imod dem. Men Vallgård ser også andre begrundelser for den ægteskabelige ufred i ansøgningerne fra de kvinder, der begærede separation – at manden havde forladt hjemmet (og dermed var løbet fra sin forpligtelse som hufader og forsørger af familien), ”gemytternes uoverensstemmelser”, mandens alkoholmisbrug og hans manglende økonomiske understøttelse af familien m.m.⁴⁸ Som vi skal se, er flere af de pågældende konfliktområder også repræsenterede i min undersøgelse. Når man træder ind i konfliktramte familier i historien, er det således påfaldende, at der set over tid er en høj grad af kontinuitet i forhold til ægteskabelige problemer, ligesom disse konfliktområder er stærkt kønede. Spørgsmålet er så, hvad der skete, når kvinderne omtalte vold i ægteskabet i forbindelse med separation – var det begrundelse nok for separation, og blev politiet blandet ind i sagerne? Vallgårdas undersøgelse viser, at kvinden kunne

få bevilliget separation, hvis hun vel at mærke kunne bevise, at manden var voldelig. Men den voldelige ægtemand blev ikke retsforfulgt: ”Insofar as the women could prove—usually by the help of witnesses—that their allegations were true, they would be granted separation. However, in none of the cases where the police found proof of domestic violence and abuse did they initiate a criminal case.” I en af sagerne fremgår det endda, at manden ikke blev foreholdt hustruens anklager mod ham, selvom hun havde fortalt, at han havde været brutal og bl.a. havde slået hende med sine seler på hendes nøgne krop.⁴⁹

Også historiker Asbjørn Romvig Thomsen har beskæftiget sig med hustruvold i en dansk historisk kontekst.⁵⁰ I en undersøgelse af et midtjysk lokalområde i perioden 1750-1850 har han vist, at der kun ses ganske få kilder, der fortæller om vold i ægteskabet: En skilsmisssag mellem et godsejerpar (behandlet i amtet) og en embedsforsiddelsessag mod en lokal degn (behandlet i provsteretten) er i løbet af den hundredårige periode de eneste sager, der for alvor beretter om hustruvold i de tre nabosogne, der er i centrum for hans undersøgelse. Thomsens konklusion er, at hustruvolden i almindelighed simpelthen ikke nåede frem til retsvæsenet, men snarere blev håndteret lokalt af familie, venner og naboer i disse lokalsamfund, hvor de fleste havde masser af slægtninge i nærområdet – men langt til nærmeste politi og domstol. Når Thomsen er stødt på oplysninger om vold mod kvinder i familien i sin undersøgelsesperiode, er det altså ikke gennem retsbetjentarkiverne.

Noget tyder da også på, at der historisk set ikke har været behandlet mange sager om hustruvold i politiet eller ved domstolene. Det viser bl.a. den svenske historiker Marie Lindstedt Cronberg, der har foretaget et studie af hustrumishandling i Sverige i det 19. århundrede. Hun har studeret overgangen fra den gejstlige behandling af ægteskabssager (hvor vold også indgik) til den verdslige håndtering fra midten af det 19. århundrede, og her ses der tilsvarende ikke mange sager i de retslige arkiver.⁵¹ Men Cronberg pointerer, at der givetvis har været langt mere hustruvold, end der er bevaret dokumentation for via de retslige arkiver. Denne forventning begrundes hun med tre faktorer: 1) samtidens idealforestilling om kvindens underordning i ægteskabet gav grobund for, at manden kunne revse sin hustru, 2) en generelt større accept af fysisk

afstraffelse i samtiden (både inden for og uden for familielivet) og endelig, 3) at vold mod hustruen i praksis var straffri, bl.a. som følge af uklar lovgivning og af, at kvinderne ikke anmeldte sagerne på grund af deres økonomiske afhængighed af manden.⁵²

Cronberg har i sit studie anlagt et aktørperspektiv, og det er således hendes undersøgelse, der i udgangspunktet minder mest om min. Hun undersøger i sit nærstudie af syv retssager både de tiltalte mænds forklaringer, de forurettede kvinders beskrivelse af hændelsesforløbet og de retslige aktørers opfattelse af såvel voldshandlingerne som sagens parter. I den forbindelse har hun også sat fokus på spørgsmålet om voldens legitimitet og konkluderer i den forbindelse, at kvinderne ikke opfattede volden som legitim.⁵³

Et fællestræk ved nyere tid kulturhistoriske undersøgelser af vold mod kvinder er samspillet mellem aktører og strukturer som analyseobjekt. De historiske aktørers opfattelse og håndtering af volden sættes ind i en strukturel kontekst, hvor det i høj grad er samfundets tidsbundne kønsnormer og familieidealer, der opfattes som afgørende for, hvordan volden er blevet fortolket. Gordons udgangspunkt er således, ”that family violence is a problem inseparable from the family norms of a whole society or from the overall political conflicts in that society. It is a changing historical and cultural issue, not a biological or sociobiological universal.”⁵⁴ Det handler om køn, skriver hun, og om magt og magtstrukturer i samfundet, som den traditionelle familiepolitik har været med til at understøtte. Hun beklager derfor ikke overraskende, at det politiske aspekt som forklaringsmodel for volden i den offentlige debat i nyere tid er trådt i baggrunden. I stedet mener hun, at vold mod kvinder (i hvert fald i 1988, hvor hun skrev sin bog) blev set som enten et socialt problem (at det handler om sociale faktorer som fattigdom, arbejdsløshed, alkoholmisbrug m.m.) eller et psykologisk problem (at det handler om en personlighedsforstyrrelse eller oplevelser fra barndommen). Cronberg ser vold mod kvinder i et lignende kønsmagtperspektiv. Hendes udgangspunkt er således, at vold mod kvinder skal forstås i et kulturelt samspil mellem individniveauet (kvindernes oplevelse af volden) og samfundsniveauet (håndteringen af volden), ”så att individers handlingar analyseras i ett kulturellt strukturellt sammanhang.”⁵⁵

Min undersøgelse adskiller sig ikke fra Gordons og Cronbergs, i forhold til hvilket perspektiv jeg anlægger på analysen – jeg beskæftiger mig således også med køn, magtstrukturer og normer, og mit udgangspunkt er ligeledes, at volden er en kulturel konstruktion, der ikke kan forstås uafhængigt af tid og sted. Til gengæld adskiller min undersøgelse sig både tidsmæssigt og metodisk fra deres. Jeg beskæftiger mig således med årtierne omkring midten af 1900-tallet (og dermed en betydeligt senere periode end i hvert fald Cronberg). Samtidig befinder jeg mig med mit undersøgelsesmateriale både på det første ”trin” i den retslige proces (nemlig med husspektakelsager, som var Ordenspolitiets administrative kategori for ikke-strafferetslige sager, der var foregået i den private sfære) og på det andet ”trin” (Kriminalpolitiets undersøgelse af voldssager, hvor de vurderede, at der potentielt kunne være begået en strafbar handling). Hvor Cronberg, så vidt jeg kan skønne, primært har benyttet domfældte sager (det sidste trin i den retslige proces), befinder jeg mig først og fremmest i Ordenspolitiets regi med sager, der normalt ikke kom videre end til en anmeldelse og derefter henlæggelse under kategorien husspektakler. Kun uhyre få af disse sager nåede videre til en egentlig efterforskning ved Kriminalpolitiet, og endnu færre endte med en domfældelse. Hvor kvinderne i de sidstnævnte tilfælde tilhører en lille eksklusiv gruppe, der officielt er blevet defineret som ofre for en gerningsmand, ser vi i husspektakelsagerne politiets dokumentation af en lang række sager, hvor spørgsmålet om strafansvar ikke kom på banen, selvom husspektaklerne handlede om mandens vold mod kvinden.

Eftersom husspektakler og i det hele taget vold mod kvinder i et historisk perspektiv kun er behandlet i begrænset omfang, ikke mindst i den danske historiske forskning, kan bogen ses som et bidrag til studier i familielivets og kriminalitetens kulturhistorie. I den forbindelse er en stor del af min inspiration til de spørgsmål, som jeg stiller til mit undersøgelsesmateriale undervejs i bogen, hentet fra tidligere studier af politiets opgavehåndtering. Her skal især fremhæves antropologen Lars Holmberg, som i 1996-97 foretog et observationsstudie, hvor han fulgte politiet i Glostrup gennem otte måneder, og juristen Henning Koch, som tilsvarende i 1977 fulgte politiet i Århus gennem 1½ måned.⁵⁶ De var således begge øjenvidner til politiets skøn i det daglige arbejde. I min under-

søgelse ser jeg kun produktet eller resultatet af disse skøn (i form af politiets rapporter og notitser), og derfor har observationsstudierne kunnet bidrage til at minde mig om, at sagerne først og fremmest afspejler de informationer, som politiet fandt det nødvendigt at nedfælde om en virkelighed, der ofte var langt mere kompleks. Sagerne giver med andre ord ikke det fulde billede af, hvad der var foregået, men de giver ikke desto mindre et vigtigt indblik i mødet mellem familierne og politiet og i politiets praksis.

Anvendte begreber

Siden kvindebevægelsen satte fokus på vold mod kvinder i hjemmet, har der været et ønske om at trække parternes køn frem i lyset for at få synliggjort, at vold i familielivet som hovedregel består af manden som voldsudøver og kvinden som offer – deraf begreberne *hustruvold* og *hustrumishandling*.⁵⁷ Allerede i 1979 gjorde den norske kriminolog Tove Stang Dahl opmærksom på, at kønsneutrale begreber om vold mod kvinder usynliggør voldens karakter og kønsfordelingen, hvormed kvinder som ofre usynliggøres.⁵⁸ Også i nyere tid har der indimellem været rejst en tilsvarende kritik af begreber som ”partnervold”, ”familievold” eller ”familietragedier” (det sidste i forbindelse med mordsager). Også husspektakelbegrebet har været kritiseret gennem årene for både at skjule, at der kunne være tale om vold og for at skjule offerets og foruretterens køn – en kritik, som jeg kommer nærmere ind på i afsnittet ”Husspektakler eller vold?”

Det er da heller ikke irrelevant, hvilke ord vi benytter, fordi der til begreberne knytter sig en række antagelser, holdninger og forestillinger, der både afslører og præger vores opfattelse af fænomenet. I denne bog er ”husspektakler” ikke desto mindre det gennemgående begreb, fordi det i datiden blev anvendt af Ordenspolitiet til kategorisering af forskellige sager om konflikter, der havde fundet sted i private hjem – og fordi det er disse husspektakelsager, der er omdrejningspunktet for min undersøgelse. Det er med andre ord en pointe i sig selv at gøre brug af begrebet til at vise, hvordan samtiden – og særligt politiet – har omtalt og benævnt sager, der bl.a. kunne omhandle vold mod kvinder. For at

synliggøre kønnene anvender jeg dog også kategorierne ”kvinder” og ”mænd”, når jeg undervejs beskriver konkrete sager.

Hvor længe politiet har anvendt husspektakelbetegnelsen, er uklart. Søger man i Rigsarkivets elektroniske database Daisy, er den tidligste arkivserie med betegnelsen ”Husspektakler” fra Frederiksberg Birk og dækker perioden 1916-1918. Begrebet kan dog sagtens have været anvendt endnu tidligere, uden at det nødvendigvis fremgår af registreringerne i Daisy. En søgning i Infomedia har vist, at husspektakelbegrebet begynder at optræde fra de to sidste tiår i 1800-tallet, men begrebet bliver først for alvor anvendt i dagspressen efter 2. verdenskrig.⁵⁹

Jeg anvender også begrebet ”vold”. Det skal dels ses i sammenhæng med, at Kriminalpolitiet anvendte begrebet som betegnelse for de sager, der potentielt kunne høre under straffelovens bestemmelser vedr. vold. Men jeg anvender det også som samlebetegnelse for de fysiske overgreb, som kvinderne fortalte, at de havde været udsat for. Når jeg anvender begrebet ”vold” som samlebetegnelse, er det dog en grundlæggende præmis, at det er mig, der har defineret de konkrete handlinger i sagerne som ”vold” ud fra *min* egen forforståelse og min egen nutid – og uden at lægge en juridisk vurdering i det. Det er således ikke udtryk for, at handlingerne også blev defineret som vold i den samtid, som jeg undersøger – de gange, hvor det er tilfældet, vil det naturligvis fremgå, fordi det er et mål i sig selv at få indblik i, hvilke fysiske handlinger der i samtiden kunne opfattes som ”vold” i juridisk forstand.